

مبانی و الزامات حکومت‌داری و رهبری مبتنی بر اندیشه‌های قرآنی آیت‌الله خامنه‌ای

طیبه زارعی*، احمد عباسی دره‌پیدی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۲۸ تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۲۴

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۷/۱۵ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۲/۲۳

فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال بیست و هفتم، شماره ۱۰۳، تابستان ۱۴۰۳

20.1001.1.1735501.1403.27.103.6.3

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی مبانی و الزامات حکومت‌داری و رهبری مبتنی بر اندیشه‌های قرآنی آیت‌الله خامنه‌ای است. برای تحقق هدف نامبرده، سخنان و بیانات مقام معظم رهبری (مدظله) با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی بر اساس مدل باردن (۱۳۷۵) مورد واکاوی قرار گرفته است. بر این اساس با مراجعه به سخنرانی‌ها، متون و یادداشت‌های مرتبط با موضوع از منظر ایشان که بیشتر با توجه به آیات قرآن بود، عناوین اصلی و فرضیه‌ها شکل گرفته و پس از آن با دقت در مضامین و عبارات و کدگذاری آن‌ها، تلاش گردید تا معانی پنهان روابط میان آن‌ها در قالب مبانی و الزامات شکل داده شود. یافته‌های پژوهش در ۴ مؤلفه اصلی «انجام وظایف، مسئولیت‌ها و تکالیف»، «توجه به ارزش‌ها و اخلاقیات»، «حاکمیت قانون» و «پاسخگویی و کنش مناسب» همراه با ۱۳ مقوله فرعی و ۳۲ کد شناسایی و آشکار شدند. تحلیل یافته‌ها نشان داد عوامل نامبرده در اندیشه مقام معظم رهبری به‌عنوان رهبر بزرگ جهان اسلام بر پایه تعالیم قرآن و اندیشه ناب اسلامی بوده و دستورالعمل کامل و مناسبی برای تحقق حکومت‌داری اسلامی و رهبری شایسته است که سازوکارهای مناسبی را برای رهبران سایر کشورهای اسلامی و مدیران سطوح پایین‌تر کشور در راستای انجام مسئولیت‌های خود به‌صورت شایسته فراهم می‌گرداند.

کلیدواژه:

حکومت‌داری، آیت‌الله خامنه‌ای، اندیشه‌های قرآنی، الزامات، تحلیل محتوا، مدل باردن.

^۱ استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه، کرمانشاه، ایران؛ (نویسنده مسئول)،
پست الکترونیک: Tayebeh.zareie@iau.ac.ir

^۲ کارشناس ارشد شیعه‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران، پست
الکترونیک: a.abbasi.d2020@gmail.com

۱- مقدمه و بیان مسئله:

در نظام سیاسی جمهوری اسلامی، رهبری بالاترین مقام حکومتی است که پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ و با رهبری امام خمینی (ره) در جهت مبارزه با استعمار، استبداد و رسیدن به استقلال و آزادی، نظام جمهوری اسلامی و حکومت‌داری به شیوه اسلامی تحقق یافت. پس از رحلت امام خمینی (۱۳۶۸) آیت‌الله خامنه‌ای به عنوان جانشین و رهبر جمهوری اسلامی انتخاب گردید تا با رهبری خود بتواند مردم و کشور را به توسعه و پیشرفت بیشتر برساند و انقلاب را تداوم بخشد.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران و انتخاب نظام جمهوری (حکومت مردم بر مردم) اسلامی (قوانین و دستورات آن بر اساس دین اسلام) برای اولین بار بود که در دوره غیبت امام زمان (عج) یک حکومت با رهبری و امامت یک فقیه شکل گرفت و فرصتی را برای تحقق فقه شیعه از یک طرف و ایجاد چشم‌اندازهای جدید از طرف دیگر برای آن فراهم گرداند (انجم‌روز، ۱۴۰۲، ص ۲۳) و از این زمان ساختار سیاسی و سیاست‌گذاری و رهبری جامعه به یک موضوع مهم سیاسی و مذهبی تبدیل شد.

جایگاه رهبری در نظام جمهوری اسلامی ایران اصلی‌ترین و بنیادی‌ترین جایگاه در نظام سیاسی اسلام است که فعلیت یافتن حکومت‌داری شایسته، دلیل توجه اسلام به موضوع رهبری است (علیپورگری، موسیوند، ۱۴۰۰، ص ۳) چراکه اگر این امر به شایستگی صورت پذیرد، اهداف حکومت تحقق پیدا می‌کند و در رابطه با جمهوری اسلامی ایران موفقیت انقلاب و تداوم آن به خاطر تأثیر شگرف و توانایی حکومت‌داری رهبر انقلاب اسلامی است که امروزه با گذشت بیش از چهار دهه از عمر انقلاب اسلامی و با نگاه به کارنامه جمهوری اسلامی در زمینه‌های مختلف، این امر به خوبی مشخص و آشکار است و همراهی مردم در امور مختلف نیز مورد تأکید است که به باور مقام معظم رهبری (مدظله) «در حکومت جمهوری اسلامی مهم‌ترین مرکز تصمیم‌گیری مردم هستند و دامنه قدرت رهبری در چارچوب قوانین و جریان قدرت از قاعده هرم جامعه است» (علیپورگری و موسیوند، ۱۴۰۰، ص ۳) و «رهبری جامعه اسلامی سرچشمه همه فعالیت‌ها و الهام بخش جامعه است و ریسمانی است که مرکز همه رشته‌هاست که همه با یک نگاه به دنبال او هستند و در این صورت است که می‌توان گفت جامعه دارای ولایت است» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲، ص ۵۶۷).

با توجه به اینکه حکومت‌داری، هدایت و رهبری از جمله مباحث و موضوعاتی است که از گذشته مورد توجه اندیشمندان و محققان مختلف بوده است (امیرکبیری، ۱۳۸۵، ص ۱۱۳)

و آیت الله خامنه ای (مدظله) پس از رحلت امام خمینی (ره) توانستند با اداره کردن قواعد سیاسی رسمی و غیررسمی، حکومت اسلامی را با حل مناسب تعارضات در چارچوب قواعد کارساز (گراهام^۱، ۲۰۰۳) رهبری و هدایت نمایند، شناخت و تبیین اندیشه های می تواند به عنوان الگویی کارآمد مدنظر قرار گیرد و همچنین پاسخی بر شایعات و انحرافات باشد. باین وجود حکومت و رهبری در جامعه اسلامی از اموری است که با همه جوانب مادی و معنوی شهروندان در ارتباط قرار می گیرد و جامعه در سایه رهبری و حکومت داری سالم و صحیح است که به رشد و تعالی می رسد. حکومت داری و رهبری مسیر کلی حرکت جامعه را مشخص می کند و متضمن دستیابی به منافع و الزامات رشد و تعالی است (حجازی فر و دیگران، ۱۳۹۶) که آگاهی از مبانی و پرداختن به الزامات آن در ابعاد مختلف یک ضرورت است که بهبود نتایج و عملکرد و تداوم انقلاب را به همراه دارد.

حکومت و رهبری از جمله مسائل سیاسی و موضوعاتی است که با تمام جنبه های زندگی اجتماعی در ارتباط است و شکل گیری یک نظام سیاسی یکپارچه و براساس دستورات اسلامی تا قبل از انقلاب اسلامی ایران بیشتر شبیه یک فکر و اندیشه بود که پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران به رهبری امام خمینی (ره) و شکل گیری حکومت جمهوری اسلامی و پس از آن با انتخاب مقام معظم رهبری (مدظله) این امر محقق گردید و موفقیت های مقام معظم رهبری در موضوعات و مسائل مختلف ملی و بین المللی نشان داد که شیوه حکومت و رهبری ایشان می تواند به عنوان الگویی مناسب برای سایر جوامع اسلامی مورد توجه باشد و بر همین اساس آشنایی با اندیشه های ایشان و واکاوی موضوعات مختلف مانند الزامات حکومت داری و رهبری اهمیتی قابل ملاحظه دارد و می تواند با انسجام بخشی به سایر بخش های کشور به عنوان یک نقشه راه برای سیاست های سایر کشورهای مسلمان تعیین کننده باشد.

آیت الله خامنه ای به عنوان رهبری جمهوری اسلامی ایران و اندیشمند بزرگ جهان اسلام، همواره در موارد متعدد بر وجود مجموعه ای از مبانی و الزامات حکومت داری در ابعاد مختلف تأکید ورزیده اند. به جرأت می توان گفت که بیانات و تأکیدات ایشان در مورد رهبری و حکومت داری از مهم ترین راهبردهای تعالی و رشد حکومت ها و جوامع است. هدف مقاله حاضر این است تا ضمن بررسی موضوع حکومت داری و رهبری در جامعه اسلامی، دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله) را با تأکید بر الزامات این مسئله بررسی و تبیین نماید. بر اساس تجارب حاصل از گذشته و عبور کشور از بحران های مختلف، حکومت داری و رهبری آیت الله

¹ Graham

خامنه‌ای با برخورداری از اندیشه‌های ناب اسلامی، قادر است تا الگویی متناسب برای سایر کشورها و حکومت‌داری و رهبری اسلامی در جهان باشد و به واسطه آن بتوان فرهنگ و تمدن اسلامی و تداوم انقلاب را غنا بخشید. از آنجایی که الزامات حکومت‌داری و رهبری در حکومت اسلامی یکی از مهم‌ترین مبانی و زیرساخت‌های انقلاب اسلامی ایران و تداوم حکومت جمهوری اسلامی است و مقام معظم رهبری در موقعیت‌های مختلف و سخنان متعدد به نکات اصلی این مسئله اشاره داشته‌اند، پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که مهم‌ترین مبانی و الزامات حکومت‌داری و رهبری در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله) چیست؟

سازمان‌دهی مقاله حاضر بدین شکل است که بر اساس هدف و سوال اصلی مقاله ابتدا منابع مرتبط جمع‌آوری و مطالعه گردید، پس از آن فیش‌های لازم تهیه و بر اساس روش تحلیل محتوا پژوهش انجام شد.

۲- ادبیات موضوع و پیشینه

موضوع رهبری و حکومت‌داری از جمله مباحث مهم سیاسی و اجتماعی است که از گذشته تاکنون مورد توجه پژوهشگران و اندیشمندان مختلف بوده است و تحقیقات مختلفی در مورد آن انجام شده است که در ادامه به چند مورد از آن‌ها که ارتباط بیشتری با موضوع پژوهش حاضر دارد، اشاره می‌گردد.

- موسوی، دیرباز و قدسی فر (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «مبانی منشائیت و مشروعیت حکومت اسلامی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای»، به بحث منشائیت و مشروعیت حکومت پرداخته و به این نتیجه رسیدند که در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، خدای متعال منبع حاکمیت اسلامی، عامل انحصاری مشروعیت است که حاکم شرع مشروعیت خود را از منبع الهی کسب می‌کند و اراده و قبول مردم شرط لازم تحقق حکومت اسلامی از نظر شارع است.

- شفیعی و پیروز (۱۴۰۰) در پژوهش خود با عنوان «واکاوی نقش رهبری نرم در جامعه از منظر امام علی (ع)» با روش توصیفی - تحلیلی به این نتیجه رسیدند که وفق و مدارای رهبری دارای آثار مختلف است. به عبارتی رهبری نرم و داشتن وفق و مدارا در تربیت نیروها؛ تأثیر آن در رفع کینه و اختلاف میان نیروها؛ نقش نرمش در رهبری نیروها؛ تأثیر گذشت هنگام قدرت و توانایی در رهبری؛ و تأثیر وفق و مدارا در همدلی نیروها با رهبری موجب داشتن حکومت و رهبری سالم و جامعه متعالی می‌گردد.

- تبارمقری و هاشمی میارکلایی (۱۴۰۰) در مقاله خود با عنوان «مکانیزم‌ها و راهبردهای تحقق نظم جهانی دینی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای»، با روش توصیفی - تحلیلی و نظریه

داده‌بنیاد به این نتیجه رسیدند که تحقق نظم جهانی به پشتوانه رهبری با راهبردهایی چون؛ تقویت جریانات دینی و اسلامی، عدالت‌خواهی و انسجام اسلامی امکان‌پذیر است.

- علیپورگرگی و موسیوند (۱۴۰۰) در مقاله دیگری با عنوان «جایگاه رهبری در نظام سیاسی اسلام از نظر آیت‌الله خامنه‌ای»، با مطالعه نظریات آیت‌الله خامنه‌ای در مورد رهبری به این نتیجه رسیدند که از نظر ایشان مردم مهم‌ترین مرکز تصمیم‌گیری هستند و دامنه قدرت رهبری در قاعده هرم است و رهبری نماینده عام مردم است که با پیوند اجزا و افراد با یکدیگر، نظم و ثبات را در سیستم برقرار می‌نماید.

- حسین‌پور و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله خود با عنوان «تحلیلی بر مطالعات حکومت‌داری از دیدگاه امام خمینی (ره) با بهره‌گیری از روش فرا ترکیب»، با بررسی ۶۷ پژوهش به این نتیجه رسیدند که اندیشه امام خمینی (ره) در چهار رویکرد علوم سیاسی، حقوق سیاسی، دینی و مدیریت دولتی قرار دارد و قانون‌گرایی (الهی)، آزادی، ولایت‌فقیه به‌عنوان نقش محوری در حکومت‌داری، جمهوریت و مردم‌گرایی، تربیت و سعادت بشر به‌عنوان هدف اصلی حکومت‌داری، عدالت، استقلال، نظارت و پاسخگویی، رعایت مصلحت عمومی، خدمتگزاری، وحدت، امنیت و رفاه، عقلانیت و مبارزه با فساد است.

- شاهرخی (۱۳۹۰) در مقاله دیگری با عنوان «نقش مردم در حکومت اسلامی از نگاه مقام معظم رهبری و شهیدصدر»، به بررسی موضوع پرداخته و بیان می‌دارد که آیت‌الله خامنه‌ای مبانی مشروعیت را تحقق اراده الهی می‌داند و حاکم شرع مسئول تمام امور است و مشروعیت همه امور با تأیید او صورت می‌گیرد، اما از نظر شهید صدر مشروعیت ترکیبی از اراده الهی و مردمی است که فقیه ناظر بر اعمال حکومت است و مردم با تأیید خود به اجزای حکومت مشروعیت می‌بخشند.

همان‌طور که بررسی سوابق و پیشینه‌های مرتبط نشان می‌دهد کمتر پژوهشی به بررسی مبانی و الزامات رهبری و حکومت‌داری از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته است و لذا این پژوهش در نظر دارد تا به بررسی مهم‌ترین مبانی و الزامات حکومت‌داری و رهبری از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای بپردازد و اطلاعاتی هرچند اندک را در اختیار علاقه‌مندان این حوزه قرار دهد.

۱-۲- ادبیات نظری (چارچوب نظری، مبانی نظری، نظریه‌ها و ...)

حکومت از مهم‌ترین مسائل سیاسی است (همتی، ۱۳۹۸، ص ۱) و در لغت از ریشه حکم است به معنای اتقان، استحکام و نفوذناپذیری (الشرتوتی، ۱۴۰۳، ج ۱: ص ۲۱۹) و منظور از آن مسئولان یک کشور است که اداره آن کشور را در دست دارند (ابن فارس، ۱۴۰۶، ق،

ج ۳: ص ۴۷۱). حکومت در جامعه اسلامی از نظر آیت‌الله خامنه‌ای مبتنی بر هندسه الهی جامعه اسلامی (خامنه‌ای، ۱۳۸۸) و متشکل از ارکان «حاکم»، «قانون» و «مردم» است (خامنه‌ای، ۱۳۶۶). در واقع حکومت اسلامی از نگاه رهبری مجموعه کارگزاران، قوا و سازمان‌هایی است که در اداره امور کشور نقش دارند و دولت در این حکومت ماهیتی دینی و اسلامی دارد و با الگوگیری از دولت نبوی و علوی با توجه به نیازهای روز شکل می‌گیرد و هدف آن توسعه خدانشناسی و رستگاری انسان است. همچنین ایشان در تشریح حاکمیت و حکومت اسلامی فرمودند: «انقلاب ایران حرف نویی زد و آن حکومت اسلامی بود» (ساغری و همکاران، ۱۴۰۱) که با رهبری امام خمینی (ره) در سال ۱۳۵۷ شکل گرفت و در ادامه با رهبری مقام معظم رهبری ادامه یافت.

رهبری بالاترین مقام سیاسی و معنوی در جمهوری اسلامی ایران است که عمدتاً هماهنگ‌کننده قوا و ارگان‌ها و تعیین‌کننده سیاست‌های کلی نظام است که وظیفه هدایت معنوی مردم و اداره امور کشور در مسیر اجرای صحیح قوانین را بر عهده دارد (نوروزی و باقری، ۱۳۹۱: ص ۱۸۷). مراد از رهبری یا به اصطلاح حاکمیت نوعی حکمرانی است که بر اساس آن قدرت بر مدیریت اقتصادی کشور و منابع اجتماعی آن برای رسیدن به توسعه اعمال می‌شود (یعقوبی، ۱۳۸۹) و مجموعه‌ای از روش‌ها برای اداره امور کشور و یا سازمان است (میدری، ۱۳۸۳).

رهبری به معنای هدایت و راهنمایی است که برخی از اندیشمندان، آن را با «نفوذ» (Influence) برابر می‌دانند و معتقدند که رهبری، هنر یا فرایند نفوذ بر مردم است، طوری که از روی میل و اشتیاق در جهت دست‌یابی به هدف‌های گروه تلاش کنند (کونتز^۱ و دیگران، ۱۹۹۰، ص ۳۹۷). به باور عده‌ای دیگر «رهبری به‌عنوان یک فرایند، عبارت است از قدرت استفاده از نفوذ بدون اجبار، برای هدایت و هماهنگ کردن فعالیت‌های اعضای گروه، در جهت دست‌یابی به هدف» (مورهد و گریفین^۲، ۲۰۰۱، ص ۳۳۴).

مطالعات مختلف پیرامون رهبری نظریه‌های مختلفی را در برمی‌گیرد که شامل صفات، ارزش‌ها، قدرت، رفتار و عملکرد، تعامل موقعیتی، هوش و داشتن کاریزما در بین دیگران است (چین^۳، ۲۰۱۵) و یکی از مهم‌ترین نظریات مرتبط با حکومت و رهبری نظریه کارکردگرایی است که در چارچوب نظریه کارکردگرایی که به بررسی آثار، پیامدها و

¹ Koontz

² Moorhead & Griffin

³ Chin

هماهنگی یک ساختار مشخص و عناصر آن با موقعیت پیرامون می‌پردازد (گولد و کولب، ۱۳۸۴، ص ۶۷۹) رهبری در جامعه اسلامی نیز دارای کارکردهایی است که باید انجام شود تا تداوم و بقای نظام و سیستم حفظ گردد و لذا بر این اساس شکل‌گیری، انجام و تداوم این امور نیازمند مبانی و الزاماتی است که هریک از اجزاء بتواند وظیفه خود را به‌خوبی انجام دهد (محسنی، ۱۳۹۳، ص ۵۳) و در حکومت‌داری و رهبری جمهوری اسلامی مبانی و الزامات متعددی وجود دارد که در ادامه از نظر مقام معظم رهبری (مدظله) با تأکید بر اندیشه‌های قرآنی ایشان مورد بررسی و تحلیل قرار خواهد گرفت.

نوآوری مقاله حاضر نسبت به پژوهش‌های انجام‌شده تفاوت روش و بررسی جامع‌تر نسبت به آن‌ها است که سعی نموده است تا مهم‌ترین الزامات و مبانی رهبری و حکومت‌داری را از اندیشه‌های قرآنی مقام معظم رهبری (مدظله) استخراج و تحلیل کند.

۳- روش تحقیق

روش پژوهش حاضر کیفی و به شیوه تحلیل محتوا است که برای این مقصود از مدل باردن (۱۳۷۵) استفاده شده است. بر اساس مدل نامبرده مراحل پژوهش در ۵ مرحله به‌صورت زیر انجام می‌شود: در مرحله اول پژوهشگران به مطالعه آزاد و تدبیر در سخنان و منویات مقام معظم رهبری پرداختند. مرحله دوم مدارک، فرضیات و اهداف مشخص و نشانه‌های مهم علامت‌گذاری گردید. در مرحله سوم ابعاد تحلیل مشخص و محدودتر گردید و مهم‌ترین مطالب مرتبط با رهبری و حکومت‌داری مدنظر قرار گرفت و نشانه‌ها شکل گرفت. مرحله چهارم نشانه‌ها علامت‌گذاری و با تعیین معرف‌ها وارد مرحله مقوله‌بندی گردید. بدین‌صورت که پس از کدگذاری اولیه مفاهیم، مقوله‌ها مشخص و از ترکیب چند مقوله، مفاهیم انتزاع گردید و با تجمیع مفاهیم، مفهوم اصلی و عنوان پژوهش با نام «مبانی و الزامات حکومت‌داری و رهبری از دیدگاه قرآنی آیت‌الله خامنه‌ای» بر ساخت شد. در مرحله پنجم برای اعتباربخشی به یافته‌ها و فرآیند پژوهش، در طول تحقیق سعی شد تا کدگذاری‌ها بارها مورد تجدیدنظر قرار گیرد و برای محک زدن درستی فهم خود از سخنان مقام معظم رهبری (مدظله) همواره به اصل سخنان ایشان و منابع مربوط مراجعه گردید و بدین‌صورت تلاش برای اعتباریابی پژوهش انجام شد.

برای فهم اندیشه‌های قرآنی رهبری در مورد مبانی و الزامات حکومت‌داری و رهبری با مراجعه به پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار ایشان، همه سخنان و منویات ایشان از سال‌های ۱۳۶۱ تا ۱۴۰۲ به‌عنوان جامعه آماری پژوهش انتخاب گردید و در ادامه با کلیدواژه‌های حکومت‌داری، حکمرانی، حاکمان و رهبری مهم‌ترین مفاهیم و مقولات مرتبط

استخراج و طبقه‌بندی گردید. در ادامه با محدودتر شدن ابعاد تحلیل مهم‌ترین مفاهیم مرتبط با الزامات، شرایط و آنچه برای حکومت‌داری و رهبری لازم است، سازمان‌دهی و نشانه‌های مهم شکل گرفت. در این مرحله نشانه‌های به‌دست‌آمده وارد مرحله کدگذاری و مقوله‌بندی گردید و کدها و مقولات مهم پدیدار گشت و سپس مفاهیم اصلی الزامات حکومت‌داری و رهبری در جداول مشخص همراه با مقولات، کدها و مفاهیم جمع‌بندی شد. این پژوهش برای اعتباربخشی داده‌ها در جهت روایی نتایج تحقیق از راهبرد مشاهده و بررسی دقیق متن، بررسی همکاران، توصیف غنی بهره‌مند شده است و برای افزایش قابلیت انتقال پژوهش و کنترل کیفیت یافته‌ها از تکنیک تثلیث یعنی همکاری سه پژوهشگر دیگر در بررسی و کنترل همتایی مفاهیم و مقولات و کدها استفاده شده است.

۴- یافته‌های تحقیق

یافته‌های پژوهش بر اساس مفاهیم اصلی، مقولات و کدهای مربوط به شرح زیر است:

۴-۱- انجام وظایف، مسئولیت‌ها و تکالیف

خداوند انسان را دارای استعداد و توانایی آفرید و به همین دلیل برای او تکلیف نیز معین نمود و انجام‌وظیفه و تکلیف از اقدامات مهم هر انسان و از جمله رهبری و کارگزاران حکومت است؛ بنابراین از جمله مقولات اصلی حکومت‌داری و رهبری انجام‌وظیفه و مسئولیت است که شامل مقولات متعددی همچون؛ ترس از خدا و وجود حسابرسی، عمل به تکلیف با توجه به فرمان خدا، کمک خداوند و مدیریت کلان می‌گردد. ایفای مسئولیت و انجام تکالیف به‌صورت شایسته از جمله مبانی و الزامات حکومت‌داری و رهبری در جامعه اسلامی است که رهبری به آن توجه داشته و در دیدار با اعضای مجلس خبرگان رهبری (۱۳۹۹/۱۲/۴) با اشاره به داستان قرآنی حضرت یونس (ع) می‌فرماید: «از جمله چیزهایی که خیلی ذهن بنده را مشغول می‌کند به‌عنوان یک مسئول، خطاب به حضرت یونس (سلام‌الله‌علیه) است که ایشان یک حرکتی انجام دادند که ناشی از یأس و خستگی بود یعنی قومشان به ایشان جواب ندادند؛ آن‌وقت خدای متعال به این پیغمبر که یک عمر هم در بین این جمعیت زحمت کشیده بود و خستگی برای او معنا نداشت می‌فرماید: وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ (انبیاء/۸۷) خیال کرد ما به او سخت نخواهیم گرفت؛ نخیر، بر او سخت می‌گیریم؛ و سخت هم گرفت و آن مجازات کذائی برای جناب یونس به وجود آمد. بنده غالباً وقتی که احساس بی‌عملی می‌کنم -چه در خودم، چه در دیگران، چه در مسئولین- به یاد این آیه می‌افتم که «فُظِّنَ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ»؛ خیال می‌کنیم که این بی‌توجهی، بی‌اهتمامی، بی‌عملی موجب واکنش تند از طرف حضرت باری تعالی (جلّ جلاله) نخواهد

شد؟ چرا، خواهد شد؛ یعنی این معنا عملیاتی می شود برای ما، عینی می شود و خودش را نشان می دهد».

جدول ۱- مفهوم انجام وظایف، مسئولیت ها و تکالیف؛ کدها و مقولات

ردیف	متن سخنرانی یا نوشته	کد	مقوله	مفهوم
۱	۱۳۹۹/۱۲/۴ دیدار اعضای مجلس خبرگان	واکنش تند خداوند به بی توجهی به مسئولیت	ترس از خدا و وجود حسابرسی ۱۷ غافر	انجام وظایف، مسئولیت ها و تکالیف
۲	۱۳۹۸/۷/۱۰ دیدار مجمع عالی فرماندهان سپاه	انجام نقش خود در انقلاب به خاطر خدا		
۳	۱۳۸۸/۵/۳ دیدار جمعی از قاریان قرآن	تقوا یعنی تلاش برای انجام وظیفه		
۴	۱۳۹۲/۴/۹ بیانات در محفل انس با قرآن	معیار هدایت الهی نه اکثریت مردم	عمل به تکلیف با توجه به فرمان خدا ۱۰-۱۳۱ نساء	
۵	۱۳۸۹/۳/۱۸ دیدار با نمایندگان مجلس شورای اسلامی	در امان ماندن از فرع اکبر		
۶	۱۳۸۷/۱۱/۲۸ دیدار با مردم آذربایجان شرقی	اقدام در راه اهداف الهی و دریافت کمک الهی	کمک خداوند ۳۱-۳۲ آل عمران	
۷	۱۳۸۰/۰۵/۱ دیدار با اصحاب فرهنگ و هنر	تکلیف به عمل و نعمت و کمک الهی		
۸	۱۳۸۲/۹/۲۶ دیدار جمعی از دانشجویان قزوین	تنظیم سیاست های کلی	مدیریت کلان ۱۲۴ بقره	
	۱۳۸۲/۲/۲۲ دیدار دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی	طرح مسئله و بسیج افکار عمومی		

(منبع: یافته های پژوهش)

۴-۲- توجه به ارزش‌ها و اخلاقیات

یکی دیگر از مهم‌ترین مبانی و الزامات حکومت‌داری و رهبری در جامعه اسلامی توجه به ارزش‌ها و اخلاقیات است که بسیار مورد توجه و تأکید مقام معظم رهبری (مدظله) بوده است و ایشان در سخنان متعدد به این امر اشاره داشته‌اند. به‌عنوان مثال ایشان تخلق به اخلاق الهی را هدف اصلی می‌دانند و کسب کمالات معنوی را مهم‌تر از تحصیل علم برای نسل جوان می‌دانند و می‌فرمایند: «ما ارزش‌های اخلاقی و معنوی را برای جوان ضرورتی می‌دانیم که اهمیت آن بیشتر از علم است و معتقدیم انقلاب ما به خاطر همین ارزش‌ها بوده است» (بانکی پورفرد و قماشچی، ۱۳۸۰، ص ۱۳۶). مفهوم توجه به ارزش‌ها و اخلاقیات دارای مقولات معنویت‌گرایی و علم‌آموزی و علم برای ارزش‌ها و همراهی آموزش با پرورش است که در ادامه به‌عنوان شاهد بر مدعا چند مورد از سخنان رهبری ارائه می‌گردد.

مقام معظم رهبری (مدظله) در موارد متعدد به مفاهیم ارزشی و اخلاقی تأکید داشته‌اند. به‌عنوان مثال مراسم حج را یک نشان بندگی و اتحاد میان مسلمانان می‌دانند که توجه به ابعاد اخلاقی و ارزشی آن می‌تواند از الزامات مهم یک حکومت اسلامی باشد. مراسم حج از جمله عبادات مهمی است که ارزش‌های اخلاقی و معنوی را توأمان در کنار یکدیگر دارد و مقام معظم رهبری در دیدار با کارگزاران حج (۱۳۹۸/۴/۱۲) فرموده‌اند: «همین‌طور که شما به‌طور واضح مشاهده می‌کنید، در حج، هم نمایش بندگی و خشوع وجود دارد - از اول تا آخر اعمال حج خشوع است، بندگی است، نضج است - هم درعین حال در کنار این عامل صددرصد معنوی، یک عامل اجتماعی وجود دارد و آن وحدت است، برادری است، یکرنگی است؛ فقیر و غنی، اقوام گوناگون، ملت‌های گوناگون، نژادهای گوناگون، در کنار هم با یک انگیزه، با یک هدف، یک عمل را انجام می‌دهند؛ ما دیگر کجا چنین چیزی را سراغ داریم؟ چه در بین فرایض اسلامی و چه در آنچه ما از ادیان گوناگون اطلاع داریم، چنین چیزی وجود ندارد. درعین حال خود حج حامل عنصر تحرک است؛ عبادت است اما در این عبادت انسان مشاهده می‌کند حرکت هست، طواف هست، سعی هست، رفت‌وآمد هست؛ درعین حال نمایش تجمع است. این تجمعات عجیب مردمی در کنار هم که در عرفات یا در مشعرالحرام یا در ایام منی انجام می‌گیرد هم یکی از مظاهر حیات اجتماعی اسلام است؛ همه این‌ها در حج وجود دارد. [حج] نمایش اخلاق است: فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ؛ بقره، ۱۹۷) آنجا جای برادری است، جای اخلاق است، جای گذشت است، جای دعوا کردن با یکدیگر نیست، جای جدال کردن نیست. می‌بینید همه این عناصر عجیب و سازنده و درس‌آموز در حج جمع شده است؛ فریضه حج یک چنین فریضه‌ای است».

تعدادی از کدها و سخنرانی و نوشته مرتبط با مفهوم توجه به ارزش‌ها و اخلاقیات در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲- مفهوم توجه به ارزش‌ها و اخلاقیات؛ کدها و مقولات

ردیف	متن سخنرانی یا نوشته	کد	مقوله	مفهوم
۱	۱۳۸۸/۶/۲۰ خطبه‌های نماز جمعه	ارتباط حکومت‌داری، سیاست و اخلاق		
۲	۱۳۸۷/۹/۲۴ دیدار با اساتید و دانشجویان دانشگاه علم و صنعت	توجه به ارزش‌های عدالت، برابری و برادری، رفق و مدارا، کرامت، اتحاد و ...	اخلاقیات و معنویت‌گرایی ۳۵ نازعات. ۴۰ نجم	
۳	۱۳۸۵/۸/۱۵ شرح حدیث درباره پرهیز از جدل بیهوده، عیب‌جویی و طعنه‌زنی	پرهیز از رذایل اخلاقی مانند عیب‌جویی و طعنه و ...		
۴	۱۳۹۵/۹/۲۳ جشن تکلیف دانش‌آموزان	تجهیز خود با دانش	علم‌آموزی و علم برای ارزش‌ها ۹ زمر	توجه به ارزش‌ها و اخلاقیات
۵	۱۳۸۸/۱۱/۱۳ دیدار با وزیر علوم و استادان دانشگاه تهران	علم برای رشد و شکوفایی بشر		
۶	۱۳۸۵/۲/۱۲ دیدار معلمان سراسر کشور	پیشرفت علمی و فناوری	همراهی آموزش با پرورش	
۷	۱۳۸۵/۱/۱ دیدار زائرین و مجاورین حرم مطهر رضوی	همراهی علم و عمل	۱۶۴ آل عمران	

(منبع: یافته‌های پژوهش) پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۳-۴- حاکمیت قانون

حاکمیت قانون از اصول مهم کشورداری و رهبری در جامعه است که در اندیشه و بیانات مقام معظم رهبری (مدظله) نیز جایگاه ویژه‌ای داشته و ایشان حکومت‌داری را در پرتو حاکمیت قانون می‌دانند؛ بنابراین یکی از مبانی و الزامات مهم در حکومت‌داری و رهبری جامعه اسلامی از نگاه رهبری حاکمیت قانون است که این مفهوم دارای مقولات تساوی افراد در برابر قانون، دقت در تدوین و تهیه قوانین و قانون‌مندی و احترام به قوانین است و کدها و سخنان و اندیشه‌های مرتبط با آن در جدول ۳ ارائه گردیده است.

عدالت و برخورداری از حقوق مساوی از مهم‌ترین الزامات حکومت‌داری است که از اهداف پیامبران الهی بوده و باعث ایجاد حیات طیبه می‌گردد و مقام معظم رهبری (مدظله) در این رابطه فرموده‌اند: «از هدف‌های بعثت پیامبران علاوه بر تزکیه بشر یعنی پالایش روحی انسان‌ها از آلودگی‌ها و از پیرایه‌های پست‌کننده و انحطاط آور؛ تعلیم انسان‌ها و بالا بردن مقام علمی آنان همراه با استقرار عدالت است که جامعه بشری با عدالت اداره بشود: «لَيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ» (حدید، ۲۵) (۱۳۹۹/۱۲/۲۱).

جدول ۳- مفهوم حاکمیت قانون؛ کدها و مقولات

مفهوم	مقوله	کد	متن سخنرانی یا نوشته	ردیف
حاکمیت قانون	تساوی افراد در برابر قانون ۹۷ نحل، ۱۶ طور	فصل الخطاب بودن قانون	۱۳۹۱/۳/۷ پیام آغاز به کار نهمین دوره مجلس شورای اسلامی	۱
		اساس و معیار بودن قانون	۱۳۹۲/۳/۸ دیدار نمایندگان مجلس شورای اسلامی	۲
		عدالت و حقوق مساوی	۱۳۸۸/۴/۷ دیدار با رئیس و مسئولان قوه قضائیه	۳
		لزوم تبعیت همگان از قانون	۱۳۹۲/۲/۲۵ دیدار اقشار مختلف مردم	۴
		انجام کار کارشناسی در تهیه قوانین	۱۳۹۷/۳/۳ دیدار نمایندگان و کارکنان مجلس شورای اسلامی	۵
		مفید بودن و حل مشکل	۱۳۹۹/۲/۱۷ ارتباط تصویری با مجموعه‌های تولیدی	۶
		معیار بودن قانون	۱۳۹۶/۱۰/۱۹ دیدار با مردم قم	۷
		اجرائی بودن قانون و داشتن ضمانت اجرا	۱۳۹۹/۳/۷ پیام آغاز به کار یازدهمین دوره مجلس	۸

(منبع: یافته‌های پژوهش)

۴-۴- پاسخگویی و کنش مناسب

از اصول و مبانی مهم در حکومت‌داری و رهبری هر جامعه به‌خصوص جامعه اسلامی پاسخگویی رهبر و یا رهبران و مسئولان جامعه است. همچنین رهبر جامعه اسلامی باید کنش مناسب در زمان‌ها و مکان‌های مختلف را داشته باشد و این بصیرت را به سایر مسئولان نیز انتقال دهد. پاسخگویی از شاخص‌های مهم تمدن اسلامی و حکومت‌داری است که مقام معظم رهبری به کرات از آن یاد نموده و بر آن تأکید داشته‌اند. پاسخگویی علاوه بر آنکه باید در مقابل مردم باشد، در مقابل خداوند نیز مطرح است و مقام معظم رهبری (مدظله) با توجه به آیه ۳ سوره سبأ در این رابطه فرموده‌اند: «وقتی که کاری را به انسان محوّل کردند، تمام شد و بیرون آمد، حالا باید بگویند که چه کار کرده؛ مسئولیت سنگین [اینطور است]. سؤال، نه سؤال مردم، آن را انسان یک‌جوری می‌تواند رفع و رجوع کند؛ نه سؤال ملاّ اعلی، سؤال کسانی که «لا یعزّبُ عنهُ مثقالُ ذرّةٍ فی السّموتِ و لا فی الارضِ»، (سبأ، ۳) سؤال آن کسی که بر دل‌های ما هم حاکم است، عالم است، چه برسد بر عمل‌های ما؛ این شروع می‌شود؛ باید خود را آماده کرد برای پاسخگویی؛ خودمان را باید آماده کنیم برای پاسخگویی؛ تلاش کنیم.» (۱۳۹۴/۳/۶).

باین‌حال این مفهوم نیز همانند سایر مفاهیم دارای مقولات پاسخگویی در برابر خداوند، کارآمدی و اثربخشی و لحظه‌شناسی است که کدهایی مربوط به آن در جدول ۴ بیان گردیده است.

جدول ۴- مفهوم پاسخگویی و کنش مناسب؛ کدها و مقولات

ردیف	متن سخنرانی یا نوشته	کد	مقوله	مفهوم
۱	۱۳۹۴/۳/۶ دیدار نمایندگان مجلس شورای اسلامی	پاسخگویی مسئولان	پاسخگویی در برابر خداوند ۳ سبأ	پاسخگویی و کنش مناسب
۲	۱۳۸۴/۱/۱ دیدار زائرین و مجاورین حرم مطهر رضوی	خدمت‌رسانی مسئولان		
۳	۱۳۷۵/۲/۱۳ دیدار مدیران و مسئولان مطبوعات کشور	بالا بودن تحمل شنیدن حرف مخالفان		
۴	۱۳۸۳/۸/۶ دیدار کارگزاران نظام	افزایش کارآمدی خود و نظام	کارآمدی و اثربخشی	
۵	۱۳۸۳/۶/۴ دیدار رئیس‌جمهور و اعضای دولت	گزارش‌دهی راستین	۳۹ نجم	

لحظه شناسی ۷۸ اسراء	انجام کار در زمان خودش	۱۳۸۸/۱۰/۳۹۹ دیدار اعضای شورای هماهنگی تبلیغات اسلامی	۶
	درک حساسیت‌ها	۱۳۸۷/۱۱/۲۸ دیدار با مردم آذربایجان شرقی	۷

(منبع: یافته‌های پژوهش)

این الزامات نامبرده را می‌توان در الگوی زیر از ابعاد مختلف سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و روانی طبقه‌بندی نمود.

شکل شماره ۱- ابعاد الزامات حکومت‌داری و رهبری از نگاه مقام معظم رهبری

۵- بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

۵-۱- بحث

پژوهش‌های پیشینه انجام‌شده در موضوع حاکمیت، حکومت و رهبری از نگاه اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای عمدتاً به اموری چون مبانی مشروعیت، راهبردهای نظم‌دهی و شیوه قدرت و نقش مردم پرداخته‌اند و الزامات حکومت‌داری و رهبری از نگاه اندیشه‌های قرآنی ایشان کمتر مورد توجه بوده است. به همین دلیل در این پژوهش سعی شده است تا ضمن نگاه جدید به مسئله حکومت‌داری و رهبری، مهم‌ترین الزامات آن با توجه به اندیشه‌های قرآنی مقام معظم رهبری (مدظله) احصاء گردد. این موضوع از آنجا اهمیت دارد که ابتدا مسئله حکومت‌داری و رهبری در جامعه اسلامی یک امر مهم و اساسی در تعالیم دینی و معنوی و دنیوی افراد است که می‌تواند سرنوشت یک ملت و جامعه را مشخص کند و از طرفی بررسی الزامات رهبری از نگاه کسی که رهبر جامعه اسلامی است می‌تواند نکات مفید و مبانی مهمی را در این رابطه روشن سازد و بسیاری از ابهامات پیرامون رهبری و حکومت‌داری در جمهوری اسلامی را روشن گرداند و پاسخ دهد.

همچنین حکومت‌داری، حکمرانی و رهبری از موضوعاتی هستند که اگرچه قدمتی طولانی دارند، ولی در چند سال اخیر مجدد مورد توجه قرار گرفته و برخورد اندیشه‌های سیاسی و تحركات دشمن پیرامون حکومت جمهوری اسلامی و رهبری مقام معظم رهبری شایعات و کج‌فهمی‌هایی را به همراه داشته است که برای پاسخ به آن‌ها توجه به اندیشه‌های رهبر حکومت اسلامی و اندیشه‌های او بسیار مهم و پاسخگو است و رهبر انقلاب اسلامی با برجسته‌سازی نکات حکومت‌داری و رهبری به این شایعات خط بطلان کشیده است.

رهبری و حکومت‌داری از ارکان مهم حکومت اسلامی هستند که باعث تحقق اهداف و تعالی جامعه می‌شوند. حکومت‌داری و رهبری مسئولیتی در مقابل دیگران است که دشوارترین مسئولیت شناخته شده است و برای موفقیت و اجرای درست نیازمند یکسری مبانی و الزامات است. به همین دلیل هدف پژوهش حاضر بررسی مبانی و الزامات حکومت‌داری از دیدگاه قرآنی آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله) به‌عنوان رهبری جمهوری اسلامی ایران و اندیشمند بزرگ اسلامی بود. برای این منظور از روش تحلیل محتوی کیفی بر اساس مدل باردن (۱۳۷۵) استفاده شد. نتایج حاصل از تحلیل یافته‌های مرتبط با موضوع در اندیشه‌های قرآنی رهبری باعث شکل‌گیری ۴ مضمون اصلی با عناوین «انجام وظایف، مسئولیت‌ها و تکالیف»، «توجه به ارزش‌ها و اخلاقیات»، «حاکمیت قانون» و «پاسخگویی و کنش مناسب» همراه با ۱۳ مقوله فرعی و ۳۲ کد گردید.

همان‌طور که مشخص است از جمله الزامات اصلی برای حکومت‌داری و رهبری انجام وظایف، مسئولیت‌ها و تکالیف است که باعث می‌گردد امورات جامعه اسلامی به‌خوبی انجام و اصلاح گردد. به‌طور طبیعی برای استواری جامعه اسلامی و رسیدن به رشد و تعالی همگان و از جمله حاکم جامعه باید مسئولیت خود را به‌درستی انجام دهند. در ذیل این مضمون، مقولات «ترس از خدا و وجود حساسی»، «عمل به تکلیف با توجه به فرمان خدا»، «کمک خداوند» و «مدیریت کلان» شناسایی و بر ساخت گردید. بدون تردید داشتن ترس از خداوند و آگاه بودن از حساسی در روز قیامت و عمل به فرمان خداوند از مبانی و الزامات مهم رهبری و حکومت‌داری است که با در کنار کمک و حمایت خداوند و مدیریت کلان جامعه توسط رهبر هر جامعه می‌تواند ضمن ساختن یک جامعه الهی و معنوی، پیشرفت و توسعه را به همراه داشته باشد.

از جمله دیگر الزامات حکومت‌داری و رهبری در جامعه اسلامی بر اساس اندیشه‌های قرآنی مقام معظم رهبری (مدظله) توجه به ارزش‌ها و اخلاقیات است که باید همواره در همه امورات مدنظر قرار گیرد. این مضمون شامل مقولاتی همچون؛ «معنویت‌گرایی و علم‌آموزی»، «علم برای ارزش‌ها» و «همراهی آموزش با پرورش» است که بر اساس اندیشه رهبری اعمال و رفتار حاکمان و رهبران به‌عنوان الگوهای اصلی جامعه باید بر اساس اخلاق انسانی و عمل به معنویات باشد و کسب علم و دانش باید در راستای خدمت به مردم و تعالی ارزش‌های جامعه اسلامی باشد. چنانکه آموزش امور مختلف با تربیت همراه باشد و افراد جامعه سلامت اندیشه، روح و جسم خود را توأمان تأمین نمایند.

نکته مهم دیگر در حکومت به‌صورت کلی وجود قانون است که در حکومت‌داری و رهبری جامعه اسلامی بر اساس اندیشه‌های قرآنی مقام معظم رهبری «حاکمیت قانون» به‌عنوان یک اصل مهم و الزام اساسی مطرح است. همانند سایر مفاهیم این مفهوم نیز دارای مقولات فرعی «تساوی افراد در برابر قانون»، «دقت در تدوین و تهیه قوانین» و «قانون‌مندی و احترام به قوانین» است که به بار مقام معظم رهبری (مدظله) قانون در حکومت اسلامی باید معیار همه‌چیز باشد و افراد در برابر قانون مساوی باشند و لذا کارگزاران و قانون‌گذاران باید در تهیه و تدوین قوانین دقت کافی را داشته باشند که مبادا قانونی با مسیر پیشرفت کشور همسو نباشد و یا راه توسعه را مسدود نماید. از طرفی قانون ریل جامعه است و باید کامل باشد و همه آن را رعایت کرده و به قانون احترام گذارند.

حاکم، رهبر و مسئولان جامعه اسلامی باید پاسخگو امور باشند و لذا پاسخگویی و داشتن کنش مناسب یکی دیگر از الزامات و مبانی اصلی در حکومت‌داری و رهبری جامعه اسلامی از دیدگاه قرآنی رهبری است که خود شامل مقولاتی چون؛ «پاسخگویی در برابر خداوند»،

«کارآمدی و اثربخشی» و «لحظه‌شناسی» است. بدون شک حاکم جامعه اسلامی همیشه خود را در پیشگاه خداوند و مقابل افراد جامعه خود مسئول می‌داند و آمادگی پاسخگویی به تصمیمات و اقدامات خود در برابر خدا و بندگان است. به همین دلیل همیشه سعی دارد تا بهترین اقدامات را انجام دهد و جامعه را به سمت اهداف متعالی راهنمایی و هدایت گرداند. به همین دلیل سعی دارد تا با انجام بهترین اقدامات کارآمدی و اثربخشی بیشتری داشته باشد و با شناخت لحظات حساس برای اقدام کردن و یا سکوت و انجام ندادن اقدامی هوشیارانه عمل کند.

در تبیین یافته‌های پژوهش می‌توان گفت که بدون شک مسئولیت بزرگ رهبری و هدایت جامعه اسلامی نیازمند برخورداری از علم و آگاهی و بصیرت زیاد است و مقام معظم رهبری (مدظله) به‌عنوان یکی از اندیشمندان بزرگ جهان اسلام با داشتن اندیشه‌های ناب اسلامی - قرآنی همیشه نگاهی کامل و جامع به قضایا و امور داشته‌اند و در رابطه با حکومت‌داری و رهبری جامعه اسلامی نیز همیشه آگاهی بخشی کرده و نکات لازم را تذکر داده‌اند و این مسئولیت را به بهترین شیوه ممکن اجرا نموده‌اند.

یافته‌های پژوهش حاضر را می‌توان با نتایج پژوهش‌های موسوی، قدسی و دیرباز (۱۴۰۱)، شفیعی و پیروز (۱۴۰۰)، تبارمقزی و هاشمی میارکلایی (۱۴۰۰) و شاهرخی (۱۳۹۰) مبتنی بر توجه به اراده الهی، داشتن رفق و مدارا و توجه به عدالت و برابری همسو دانست. همچنین با نتایج پژوهش علیپورگری و موسیوند (۱۴۰۰) مبتنی بر مشارکت مردم و احترام به قانون همسو دانست. از طرفی توجه به ارزش‌ها و اخلاقیات از دیگر یافته‌های پژوهش بود که همسو با یافته‌های پژوهش حسین‌پور و همکاران (۱۳۹۹) است.

بر اساس آنچه بیان گردید و با توجه به اهمیت موضوع حکومت و رهبری در جامعه اسلامی و تلاش برای نیل به سعادت دنیوی و اخروی و اهمیت داشتن چشم‌انداز و افق برای آینده جمهوری اسلامی، یک مدل راهبردی پیرامون آینده‌پژوهی جامعه اسلامی بر مبنای الزامات حکومت‌داری و رهبری ارائه می‌شود؛

شکل شماره ۲- مدل آینده پژوهی جامعه اسلامی با تأکید بر حکومت‌داری و رهبری

۵-۲- پیشنهادها

اهداف تشکیل حکومت و تصدی رهبری و حکومت‌داری در جوامع مختلف متفاوت است و این امر برگرفته از نوع نگاه انسان‌ها به دنیا و زندگی است که باعث می‌شود رفتار رهبر و حاکم جوامع در مقابل شهروندان متفاوت باشد. با این وجود به‌کارگیری مبانی و الزامات حکومت‌داری و رهبری در جامعه اسلامی که برگرفته از تعالیم دینی و الهی است در کنار بهره‌مندی از نظرات و دانش اندیشمندان بزرگ همچون مقام معظم رهبری (مدظله) می‌تواند نتایج مطلوبی به همراه داشته باشد. با توجه به ویژگی‌های حکومت جمهوری اسلامی ایران و شناخت الزامات حکومت‌داری و رهبری از نگاه مقام معظم رهبری که بر اساس اندیشه‌های ناب اسلامی است، برنامه‌ریزی و ارزش‌آفرینی این یافته‌ها برای سایرین لازم و می‌تواند عامل مهمی در اجرای بهتر مسئولیت‌ها و وظایف در سطوح مختلف مدیریتی و اجرایی کشور باشد؛ بنابراین در راستای نتایج پژوهش پیشنهاد می‌شود؛

- آموزش احساس مسئولیت و انجام دقیق تکالیف در سطوح مختلف و شانه خالی نکردن از وظایف محوله.
- افزایش توجه به اخلاقیات و ارزش‌ها در اجرای مسئولیت‌ها.
- رفع موانع و مشکلات حاکمیت قانون در سطوح مختلف جامعه و سازمان‌ها و افراد.
- آموزش پاسخگویی مناسب به ارباب رجوع و شهروندان توسط مسئولان.
- انجام تحقیقات بیشتر با سایر روش‌ها پیرامون تحقق الزامات نامبرده در سطوح مختلف جامعه.

۶- منابع

۶-۱- منابع فارسی

مقاله‌ها

۱. امیرکبیری، علیرضا (۱۳۸۵). «بررسی رابطه بین سبک رهبری تحول‌آفرین و تبادلی با تعهد سازمان کارکنان»، فصلنامه فرهنگ مدیریت، سال چهارم، شماره چهاردهم، پاییز و زمستان، صص ۱۱۷-۱۴۲.
۲. انجم‌روز، متین (۱۴۰۲). «نظم‌گفتمانی حاکم بر سیاست‌گذاری عمومی پس از انقلاب اسلامی در ایران»، فصلنامه گفتمان سیاسی انقلاب اسلامی، (۱)۲، پیاپی ۵، صص ۲۲-۴۹.
۳. تبارمقری، رحمت‌عباس؛ هاشمی میارکلایی، سیدمحمد (۱۴۰۰). «مکانیزم‌ها و راهبردهای تحقق نظم جهانی دینی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای»، مطالعات الگوی پیشرفت ایرانی-اسلامی، سال ۹، شماره ۴، پیاپی ۲۰، صص ۲۰۴-۱۷۷.
۴. حجازی‌فر، سعید؛ رهنورد، فرج‌اله؛ لطیفی، میثم؛ طهرپور کلانتری، حبیب‌اله (۱۳۹۶). «بررسی مطالعات حاکمیت اسلامی در ایران با استفاده از روش فراترکیب»، فصلنامه علمی مدیریت سازمان‌های دولتی، دوره ۶، شماره ۱، صص ۸۲-۶۳.
۵. حسین‌پور، داود؛ قربانی‌زاده، وجه‌اله؛ رضایی‌منش، بهروز؛ علیخانزاده، علیرضا (۱۳۹۹). «تحلیلی بر مطالعات حکومت‌داری از دیدگاه امام خمینی (ره) با بهره‌گیری از روش فراترکیب»، مدیریت و پژوهش‌های دفاعی، شماره ۹۰، صص ۱۳۶-۱۰۹.
۶. ساغری، جواد؛ صفاوردی، سوسن؛ بخشایشی اردستانی، احمد، حاتمی، محمدرضا (۱۴۰۱). «مفهوم‌شناسی حکومت اسلامی در اندیشه سیاسی آیت‌اله العظمی خامنه‌ای»، جامعه‌شناسی سیاسی ایران، سال ۵، شماره ۶، صص ۱۹۸۳-۲۰۰۴.
۷. شاهرخی، سیدحامد (۱۳۹۰). «نقش مردم در حکومت اسلامی از نگاه مقام معظم رهبری و شهید صدر»، فرهنگ پژوهش، شماره ۱۲، صص ۴۱-۲.

۸. شفیعی، عباس؛ پیروز، علی آقا (۱۴۰۰). «واکوی نقش رهبری نرم در جامعه از منظر امام علی (ع)»، پژوهشنامه علوی، دوره ۱۲، شماره ۲۴، پیاپی ۲۴، صص ۲۴-۳.
۹. علیپورگرچی، محمود؛ موسیوند، یوسف (۱۴۰۰). «جایگاه رهبری در نظام سیاسی اسلام از نظر آیت‌الله خامنه‌ای»، سیاست پژوهی، دوره ۸، شماره ۲۳، صص ۱۵-۲.
۱۰. موسوی، سیدهادی؛ دیرباز، عسکر؛ قدسی‌فر، نصیبه (۱۴۰۱). «مبانی منشائیت و مشروعیت حکومت اسلامی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای»، تحقیقات بنیادین علوم انسانی، شماره پیاپی ۲۶، صص ۱۰۸-۸۷.
۱۱. میدری، احمد (۱۳۸۳). «تغییر در سیاست‌های بانک جهانی و پیدایش نظریه حکمرانی خوب»، فصلنامه مفید، شماره ۴۲.
۱۲. نوروزی، محمدجواد و باقری، علی‌اکبر (۱۳۹۱). «بررسی و تحلیل جایگاه رهبری در نظام جمهوری اسلامی ایران»، پژوهش‌های انقلاب اسلامی، سال اول، شماره ۳، صص ۱۸۵-۲۰۸.
۱۳. همتی، عصمت (۱۳۹۸). «ضرورت، اهداف و خاستگاه حکومت در نهج‌البلاغه»، پژوهشنامه علوی، شماره ۲، پیاپی ۲۰، صص ۱۴۶-۱۲۷.

کتاب‌ها

۱۴. ابن فارس، احمد (۱۴۰۶ ق). المعجم اللغه العربیه، بیروت: موسسه الرساله.
۱۵. الشرتوتی، سعی الخوری (۱۴۰۳ ق). القرب الموارد فی فصیح العربیه و الشوارد، قم: کتابخانه آیت اله مرعشی (ره).
۱۶. باردن، لورنس (۱۳۷۵). تحلیل محتوا، ترجمه ملیحه آشنایی و محمد یمنی دوزی سرخابی، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
۱۷. بانکی‌پورفرد، امیرحسین و قماشچی، احمد (۱۳۸۰). تعلیم و تربیت از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله)، چاپ اول، تهران: تربیت اسلامی.
۱۸. خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۲). طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن، تهران: صهبا.
۱۹. گولد، جولیس؛ کولب، ویلیام (۱۳۸۴). فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر پرهام، چاپ دوم، تهران: مازیار.
۲۰. محسنی، منوچهر (۱۳۹۳). مقدمات جامعه‌شناسی، چاپ ۲۹، تهران: دوران.
۲۱. یعقوبی، نورمحمد (۱۳۸۹). مدیریت دولتی (سیر اندیشه‌های نوین)، تهران: سمت.

منابع اینترنتی

۱. خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۶۶). بیانات در خطبه‌های نماز جمعه، ۱۳۶۶/۴/۱۲.
<https://farsi.khamenei.ir>
۲. خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۸). بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۸۸/۱۲/۶.
<https://farsi.khamenei.ir>
۳. دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۴۰۲). بیانات، قابل بازبینی در لینک زیر؛
<https://farsi.khamenei.ir/newspart>

۶-۲- منابع لاتین

Articles

1. Graham, John fetal (2003) "*principle for good Governance in the 21 Century*", policy Brief, No 15. <http://www. Iog. Ca. Institute On Governance, Ottawa, Canada>.
2. Koontz, Harold & Heinz wehrich (1990). *Essentials of Management*, New York, MC: Grow-Hill.
3. Moorhead Gregory & ricky W.Griffin (2001) *organizational Behavior* Boston Houghton Mifflin.
4. Chin, Roger (2015). "*Examining teamwork and leadership in the fields of public administration, leadership, and management*". *Team Performance Management*. 21 (3/4): 199-216

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

